

การศึกษากระบวนการสร้างปัญญาในพระไตรปิฎก A Study of Wisdom Build Process in Tipitaka

จ่านง กมลศิลป์¹

Chamnong Kamonsin¹

Email : Kamolsil2562@hotmail.com

บทคัดย่อ

กระบวนการสร้างปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับศรัทธาในฐานะองค์ธรรมที่นำเข้าสู่ปัญญา เมื่อมีศรัทธาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการนำตนเองเข้าสู่การสร้างปัญญาซึ่งเกิดได้ด้วยปัจจัย 2 ประการ คือ (1)ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) (2)ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) กระบวนการสร้างปัญญาตามหลักไตรสิกขา คือ กระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยอายตนะภายในตัวมนุษย์หรืออินทรีย์ 6 ด้วยอริสัจสี่ อริจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขาพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้สูงสุดที่ปัญญา กล่าวคือ ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามธรรมชาติสามารถที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงาม แก้ปัญหาในชีวิตและดับทุกข์ได้ ที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงสู่การปฏิบัติบนหลักความจริงหรือริยสัจ คือ ความจริงเรื่องทุกข์ ความจริงเรื่องเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความจริงเรื่องการดับทุกข์ และความจริงเรื่องทางปฏิบัติให้ถึงทางดับทุกข์ ทุกข์หรือปัญหาของชีวิตเกิดจาก กิเลส ตัณหา การดับกิเลสและตัณหาสามารถดับได้ด้วยการฝึกสติตามหลักไตรสิกขาที่พัฒนาใน 4 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ การเห็นชอบ เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ตั้งมั่นนำไปสู่ประโยชน์ คือ (1)ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบัน (2)สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ที่จะได้รับในอนาคต (3)ปรมัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน

คำสำคัญ : กระบวนการ; ปัญญา; พระไตรปิฎก

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

¹Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus, Thailand.

*ได้รับบทความ: 5 กรกฎาคม 2562; แก้ไขบทความ: 2 ตุลาคม 2562; ตอบรับ
การตีพิมพ์: 3 ตุลาคม 2562

Received: July 5, 2019; Revised: October 2, 2019; Accepted: October 3, 2019

ABSTRACT

The wisdom build process in Buddhism Theravada with a focus on faith the dharma imported wisdom. When you have faith next step is bringing themselves into wisdom build caused by the two factors. (1) External factor (Paratoghosa) (2) internal factor (Yonisomanasikāra). the Wisdom Build Process to the three practices are Training process by developing their sense inside the human or six sense-faculties (indrīya) with Adhisīlasikkhā Adhicittasikkhā Adhipaṅkhi. Buddhism Aims of Learning highest at Wisdom. Say that the Wisdom awareness of all things natural. Able to live to be pretty good. The problem fix in Life and the extinction of suffering at Relating to the learning process at Link to Practice on truth or the noble truth(Ariyasacca) is the truth of suffering and the truth Scene of suffering and the truth of the extinction of suffering and the truth of way practice To way the extinction of suffering. The suffering or the problem cause of life impurities and craving. The extinction of impurities and craving can extinction with Practice mindfulness (sati) to the three practices(tisikkhā). The development of the four sideincludekāyabhāvanā, sīlabhāvanā, cittabhāvanā, paṅkhiabhāvanā cause right understanding (sammāditthi). There was a pretty good Knowledge and understanding. To benefit is (1)Ditthadhammikathapayojana is Benefits today. (2)Samparāyikatthapayojana is Benefits to be received in the future. (3)Paramatthapayojana is Benefits maximum to the supreme goal of Buddhism is nibbāna, nirvana.

Keywords : Process; Wisdom; Tipitaka

1. บทนำ

การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาผ่านอายตนะจากภายในและภายนอก ทำให้เกิดปัญญา ปัญญาที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เพราะปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม(ส.ส. (ไทย)/15/83/88) กล่าวคือ ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรม (ม.ม. (ไทย)/12/462/503) ด้วยปัญญาเป็นตัวที่ช่วยให้ความรู้ที่ได้มาเกิดความแน่นอนแท้จริง การสร้างความรู้ในทางพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขาเป็นตัวกำหนดเพื่อเป็นกระบวนการในการเข้าถึงความรู้ และเกิดปัญญา ตามหลักสิกขาทั้ง 3 ข้อ ที่ว่า พึงเป็นผู้มีความเพียร มีกำลัง มีความตั้งมั่น มีสติ สำรวมอินทรีย์ ประพฤติอิศิลสิกขา อธิจิตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา พึง

แฝงจิตครอบงำทิศทั้งปวง ด้วยสมาธิอันหาประมาณมิได้ เช่นเดียวกันทั้งข้างหน้าข้างหลัง ทั้งข้างหลัง ข้างหน้า เช่นเดียวกันทั้งเบื้องต่ำเบื้องสูง ทั้งเบื้องสูงเบื้องต่ำ เช่นเดียวกันทั้งกลางวันกลางคืน ทั้ง กลางคืนกลางวัน นั้นท่านกล่าวกันว่าเป็นเสขะปฏิบัติทาหรือการประพฤติธรรมหมดจดด้วยดี นั้นท่าน กล่าวกันว่าเป็นผู้รู้พร้อมในโลก มีปัญญา ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติ(ขุ.ม. (ไทย) 29/103/318-319)

คำว่า ปัญญา มาจากภาษาบาลีว่า “ปัญญา”มาจาก “ป” อุปสรรค “ญา” ธาตุ “กฺวิ”ปัจจัย (อภิธาน. สูจิ. (บาลี)/586) โดยที่ “ป” สามารถแปลได้หลายความหมายได้แก่ กรรมเบื้องต้น (อาทิกัม มะ) อรรถยั้ง(ภุสฺสฺตถะ) การเกิดขึ้นครั้งแรก (สัมภวะ) การข้ามไป (โอดีณณะ) ความอึด (ติตติ) ความไม่ เหลือ (นินโยคะ) ความเป็นใหญ่ (อิสสรียะ) ความยินดี (ปีติ) การให้ (ทานะ) การบูชา (บูชา)ความประเสริฐ (อัคคะ) ความระงับ (สันติ) การแสดง (ทัสสนะ) ความเป็นประธาน (ตปฺประ) การติดขัด (สังคะ) ความ สรรเสริญ (ปัสสา) การไป (คติ) ความบริสุทธิ์ (สุทธิ)การเบียดเบียน (หิงสา) ประการต่างๆ (ปการะ) การ ใส่เข้าไปภายใน (อันโตภาวะ) การพลัดพราก (วิโยคะ) ส่วน (อวยวะ) ที่ประกอบด้วย ทิสาศัพท์เป็นต้น (ทิสายโยคะ)ความปรารถนา (ปัตถนา) ความเพียร (ธิตติ) เป็นต้น (อภิธาน. (บาลี)/ 1162-1163) แต่ ความหมายที่เหมาะสมกับกรณีนี้ คืออรรถยั้ง (ภุสฺสฺตถะ) ประการต่างๆ (ปการะ) และการใส่เข้าไปภายใน (อันโตภาวะ) ส่วน “ญา”ธาตุนี้แปลว่า รู้หรือตรัสรู้ (อวิโพธเน) (สทท.ธตฺ. (บาลี) : 69, สทท.ธตฺ. (ไทย)/ 143) เมื่อรวมคำแล้ว “ปัญญา” จึงมีความหมายว่าธรรมชาติรู้ชัดหรือธรรมชาติเป็นเหตุรู้ชัด (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2539 : 296)

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัดความวิจัย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความคิดค้น ความใคร่ครวญ(ขุ.ม. (ไทย)/29/10/54) บุคคลรู้ชัด บุคคล รู้ชัด เหตุนั้น จึงเรียกว่า “ผู้มีปัญญา” บุคคลรู้ชัดอะไรคือ รู้ชัดว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”เหตุนี้บุคคลรู้ชัด บุคคลรู้ชัด จึงเรียกว่า “ผู้มีปัญญา” (ม.ม. (ไทย)/12/ 449/489) ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจงจัดสรร จัดการ, ความรอบรู้ในกอง สังขารมองเห็นตามเป็นจริง (ที.ปา. (ไทย)/11/228/231) ความรู้แจ้ง ในที่นี้หมายเอาวิปัสสนาปัญญา ที่เกิดขึ้นจากอันเกิดจากการปฏิบัติจนรู้แจ้งเห็นจริงในกฎของไตรลักษณ์(อภิ.วิ./35/804/ 438) มีการ รู้อาการต่างๆ ถ้าจะกล่าวถึงธรรมชาติที่จะทำให้กิริยาอาการต่างๆ นั้น มี 3 ประการ คือ(1) สัจญา (2) วิญญาณ (3) ปัญญาทั้ง 3 ประการนี้ มีกิริยาให้รู้อารมณ์เหมือนกัน แต่สัจญากับวิญญาณ 2 ประการเบื้องต้นนั้น ไม่รู้พิเศษเหมือนปัญญา(พระพุทธโฆษาจารย์, 2546 : 712)

กระบวนการสร้างปัญญาที่สามารถนำมาพัฒนาฝึกปฏิบัติให้มีความประพฤติดีดี มีจิตใจ เข้มแข็ง ส่งผลให้มีการพัฒนาไปสู่การมีปัญญา หลักไตรสิกขามีองค์ประกอบที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ จะต้องอาศัยองค์ประกอบ 4 ส่วนสำคัญ คือ (1)ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆชะ) (ม.ม. (ไทย)/12/452

/491, อง.ทก. (ไทย)/20/127/115) (2) กระบวนการสร้างปัญญาตามหลักไตรสิกขา (อง.ตัก. (ไทย)/20/87-91,312-320, ชุ.ม. (ไทย)/29/10/48-49, 52, 181, 191) (3) ปัจจัยด้านผู้เรียน (4) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) (อง.ทก. (ไทย)/20/127/115, ม.มู. (ไทย)/12/452/491) ทั้งนี้ กระบวนการสร้างปัญญาจะต้องมีโยนิโสมนสิการเข้าไปใช้ร่วมกับปัจจัยภายนอก ในการทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอกเงยขึ้น ในจิตใจของผู้เรียนรู้ตราจนถึงปัจจุบันพระพุทธเจ้าสอนให้คนพัฒนาอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีลด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายให้คนเป็นคนดีและคนเก่ง การจะสอนให้มนุษย์เป็นคนดีและคนเก่งนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งในการพัฒนามนุษย์นั้น พระพุทธศาสนามุ่งสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดีก่อน แล้วจึงค่อยสร้างความเก่งที่หลัง นั่นคือการสอนให้คนเรามีคุณธรรม ความดีงามก่อนแล้วจึงให้มีความรู้ความเข้าใจหรือสติปัญญาภายหลัง

ดังนั้น กระบวนการสร้างปัญญาในทางพระพุทธศาสนานั้นมีขั้นตอนที่สลับซับซ้อน ที่มีกระบวนการเริ่มจากการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ในลำดับต่อไปคือการปฏิบัติ หรือการศึกษาเรียนรู้ ที่ผ่านอายตนะภายในและภายนอก เมื่อได้ความรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การรับรู้ นำมาพิจารณาไตร่ตรอง ทำให้เกิดปัญญาอันเป็นการเข้าถึงความจริงตามหลักพระพุทธศาสนา การศึกษากระบวนการสร้างปัญญาในพระไตรปิฎก ที่แสดงถึงขั้นตอน ที่อธิบายกระบวนการเข้าถึงปัญญาในแต่ละชั้นอย่างชัดเจน

2. กระบวนการสร้างปัญญาในพระพุทธศาสนา

หลักการที่จะสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นในชีวิตทุกคนที่เกิดมาทางพระพุทธศาสนาถือว่า ย่อมมีปัญญาติดตัวมาเรียกว่า สขาคติปัญญา (วิสุทฺธิ. (ไทย)/4/5) จะมากหรือน้อยอยู่ที่การได้สั่งสมอบรมมาในอดีตชาติ (ช.ช. (ไทย)/28/542/27 -304) เมื่อเกิดมาแล้วก็ได้สั่งสมอบรมเพิ่มขึ้น ถือว่าสร้างปัญญาให้แก่ตนเอง พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนให้เหล่าหมู่พุทธบริษัท ผู้ที่เห็นภัยในกองสังขาร ได้ปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดปัญญา หลักวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงเรื่องบ่อเกิดของปัญญาไว้ 3 ประการ คือ (1) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การสดับเล่าเรียน (2) ขจินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดพิจารณาหาเหตุผล (3) ขภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การลงมือปฏิบัติ(ที.ปา.(ไทย)/11/228/271)

1. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในการทัศนศึกษา ปัญญาประเภทนี้ มีการพยายามแสวงหากันมากในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดมีขึ้นแก่คนในประเทศชาติของตน มีปรากฏให้เห็นได้ทั่วไปทั้งโลก เห็นได้จากการสร้างสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ ในแต่ละชาติมากขึ้น มีการผลิตหนังสือตำราเรียน ตลอดถึงการจัดให้มีโสตทัศนศึกษาโสตทัศนูปกรณ์ขึ้นมากมาย ดังนั้น สุตมยปัญญา จึงมีความสำคัญมากต่อการพัฒนาตนเองและสังคมชาติ ผู้มีปัญญาประเภทนี้ เมื่อ

ได้รับการศึกษาดี จนจบปริญญาในระดับต่างๆ แล้ว สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาปัจจัยสี่ เอาไปประกอบอาชีพ เอาปัญญาระดับนี้มาแก้ปัญหาเรื่องการดำรงชีวิต แก้ปัญหาสังคมประเทศชาติ มนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องแสวงหาปัญญาชนิดนี้ และเป็นปัญญาที่ทำให้เกิดขึ้นได้ไม่ยากนักในสมัย ปัจจุบันนี้

2. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง บุคคลผู้ที่ไม่ได้ฟัง มาจากผู้อื่น ไม่ได้อ่านจากหนังสือตำราเรียนใดๆ หรือไม่ได้จากแหล่งค้นคว้าที่คนอื่นทำขึ้น แต่ได้สร้าง ปัญญาของตนให้เกิดขึ้น ด้วยการคิดค้นทดลองหาเหตุผลด้วยตนเอง จนเกิดปัญญารู้ชัดในเรื่องนั้น ขึ้น อย่างเช่นที่นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นคิดสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นจำนวนมากในยุคปัจจุบัน เพราะ อาศัยจินตามยปัญญา ปัญญาชนิดนี้ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า โยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจ โดยอุบายแยบคาย คือการใช้ความคิดให้ถูกวิธี การมองเห็นสิ่งทั้งหลายด้วยการพิจารณาค้นคว้า การ แสวงหาเหตุผลตลอดสายตั้งแต่ต้นจนปลาย การแยกแยะวิเคราะห์ด้วยความคิดที่เป็นระเบียบ โดย อุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น หรือเห็นปัญหานั้นตามสภาวะที่เป็นจริง ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และ ยังมีสถาบันวิจัยค้นคว้าในเรื่องต่างๆ ในสถานศึกษาทางวิทยาศาสตร์เป็นจำนวนมากในปัจจุบัน กำลัง สร้างปัญญานี้ให้เกิดขึ้น ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไป

3. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกอบรม หรือปัญญาที่เกิดแต่การฝึกลงมือปฏิบัติ ปัญญานี้มีความจำเป็นมากในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการพึ่งตนเอง เพราะทำให้ได้ความสงบ สุขด้านจิตใจ จนถึงความดับทุกข์ในที่สุด ต้องอาศัยปัญญาที่เกิดจากการเจริญภาวนา เป็นปัญญาที่ เกิดขึ้นได้จากการสัมผัสต่อสิ่งทั้งหลาย ด้วยตัวของเราเอง เปรียบเหมือนการที่เราไปจับไฟ แล้วก็รู้ซึ่ง ถึงความร้อนของมัน เพราะได้จับต้องด้วยตัวของเราเอง ความรอบรู้และความรู้สึกที่เกิดจากการลง ปฏิบัติ ซึ่งผ่านขั้นตอนการลองผิดลองถูกของผู้ปฏิบัติในเรื่องต่างๆ นี้จัดเป็น ภาวนามยปัญญา การที่ เราฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ผ่านการลองผิดลองถูกจนมีความคล่องแคล่วในอารมณ์ทั้งปวง ทั้งที่ น่าพอใจ และที่ไม่น่าพอใจ จนในที่สุดเรารู้จักอารมณ์เหล่านั้นอย่างชัดเจน รู้เท่าทัน ความโลภ ความ โกรธ ความหลง ที่จรมาสู่จิตเรา เราไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงไปตามอารมณ์เหล่านั้น เป็นปัญญาที่เกิด จากประสบการณ์ตรง อันเป็นผลมากจากการลงมือฝึกปฏิบัติจนรู้แจ้งประจักษ์ชัดในสิ่งทั้งปวงตาม ความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งปวง ล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ไม่ยึด มันถือมันให้เกิดทุกข์

นอกจากนี้การสร้างปัญญาของมนุษย์ที่เกิดขึ้นผ่านทางอินทรีย์ต่างๆ ของร่างกายหรือ อายตนะภายใน 6 อย่าง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งข้อมูลต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอวัยวะรับ สัมผัสทั้ง 5 จะเป็นข้อมูลที่ต้องผ่านการแปลความหมายด้วยใจหรือจิต หมายความว่า จิตนอกจากจะ นึกคิดไปถึงสิ่งต่างๆ ยังทำหน้าที่รับรู้อายตนะอื่นๆ และทำหน้าที่คิดพิจารณาตัดสินใจหรือมนสิการ ทำให้มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อรูปที่ให้เห็น เสียงที่ได้ยิน ในพระพุทธศาสนาจึงไม่มีความรู้ทางอวัยวะ

รับสัมผัสทั้ง 5 ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับจิตและการรับรู้อารมณ์ต่างๆ เช่น พอใจ ไม่พอใจ เพราะเป็นสภาวะการรับรู้ของจิตที่ไม่สามารถชั่ง ตวง หรือวัดด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การรับรู้ของจิตเป็นความรู้เฉพาะเป็นลักษณะพิเศษที่นามธรรมจับต้องไม่ได้ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า

ถ้าเราไม่ยอมรับความจริงที่รู้ด้วยจิต เรื่องจิต หรือความรู้สึกทางจิตใจ เราก็จะปิดกั้น ขอบเขตของการศึกษาหรือการพัฒนามนุษย์ เพราะว่าการรับรู้ที่เฉพาะตัวในทางอินทรีย์เช่นจิตใจนี้ เมื่อเรายอมรับแล้ว อย่างน้อยก็จะพูดกับเขาได้ว่า คุณเกิดความรู้สึกอย่างนี้เป็นสภาพความจริงของ จิตใจอย่างนี้ เราพูดโดยถือเป็นความจริงไปในระดับหนึ่ง แต่เป็นความจริงที่แต่ละคนต้องรับรู้ด้วย ตนเอง แล้วเราก็เอามาใช้ประโยชน์ได้เลย ไม่ต้องรอว่าอันนี้ยังพิสูจน์ไม่ได้ ต้องรอไว้ก่อน แต่เรา ยอมรับว่ามันเป็นของจริงที่รับรู้ได้เฉพาะตน ด้วยจิตที่เป็นนามธรรมของตนแล้วก็ใช้ประโยชน์ได้เลย ถ้าใช้แดนจิตใจนี้ให้เป็นประโยชน์ ความรู้เรื่องจิตก็จะขยายออกไป ทำให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551 : 35)

ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต ภายนอกเริ่มด้วยการฝึกอบรมศีล ภายในต้องใช้โยนิโสมนสิการสร้างปัญญาให้เกิดสัมมาทิฐิพร้อมกันไปตั้งแต่เริ่มต้นจนตลอด กระบวนการทั้งชั้นการฝึกอบรมจิตและปัญญา เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้นองค์มรรคทั้งหลายก็เกิดขึ้นพร้อม กัน ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้ว่า “ในการศึกษาที่ถูกต้อง เมื่อมองจากข้างนอกหรือมองตาม ชั้นตอนใหญ่ ก็จะเห็นการฝึกอบรมตามลำดับขั้นของไตรสิกขา เป็นศีล สมาธิ ปัญญา แต่เมื่อมองเข้าไปข้างในที่รายละเอียดของการทำงานก็จะเห็นองค์มรรคทั้งหลายเดินไขว่หาหน้าที่กันอยู่ หรือว่า บุคคลนั้นกำลังเดินตามมรรคตลอดเวลา”(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551: 743) กระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องจึงเป็นการใช้องค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ ปัญญา ให้ทำหน้าที่สัมพันธ์กันอย่างเชื่อมโยงและเกิดประสิทธิภาพ เพื่อให้บุคคลเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ได้รับการ พัฒนาครบทุกด้าน ซึ่งจัดว่าเป็นผลสำเร็จของกระบวนการสร้างปัญญา

การปฏิบัติด้วยสิกขา แล้ววัดผลด้วยภาวนา เป็นกระบวนการสร้างปัญญาตามแนว พระพุทธศาสนา หรือไตรสิกขา เป็นการศึกษาเรียนรู้ฝึกฝน อบรมตนเองที่มีความสัมพันธ์กับการ ดำเนินชีวิตใน 3 ด้าน คือ ความสัมพันธ์ด้านพฤติกรรมความสัมพันธ์ด้านจิตใจ ความสัมพันธ์ด้าน ปัญญา อันเป็นกระบวนการฝึกอบรมที่มีบทบาทต่อการพัฒนามนุษย์ให้เจริญงอกงาม ความเจริญงอก งามดังกล่าว เรียกว่า ภาวนา ในภาษาบาลี ตรงกับคำว่า วัฒนา แปลว่า วัฒนาหรือพัฒนา ใน 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และ ปัญญา (อง.ปญจก. (ไทย)/22/79/144) หรือเรียกว่า ภาวนา 4 ซึ่งเป็นการ ปฏิบัติหรือการฝึกฝนอบรมตามหลักไตรสิกขา กระบวนการสร้างปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา หลักการปฏิบัติหรือการฝึกฝนอบรมแสดงให้เห็นเป็นไตรสิกขา แต่ผลสำเร็จของการปฏิบัติแสดงผล ออกมาเป็นภาวนา 4 ดังที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ว่า “ธรรมะภาคปฏิบัติต้องจัดให้สอดคล้องกับ

ระบบความเป็นไปของธรรมชาติ แต่ตอนวัดผลไม่ต้องจัดให้ตรงกัน เพราะวัตถุประสงค์อยู่ที่การมองดู และผลที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งมุ่งเน้นที่จะให้เห็นชัดเจน ถ้าแยกละเอียดออกไปก็จะยิ่งดี”(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544 : 371) การวัดผลจึงต้องแยกรายละเอียดให้ชัดเจนเป็นอย่างไรๆ ไม่ดูพร้อมกันทีเดียว จึงแยกเป็นภาวนา 4 (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), 2545 : 82-83) ดังนั้น ในหลักการหรือขั้นตอนปฏิบัติในการศึกษาเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการพัฒนาพฤติกรรม จึงแยกออกเป็น 2 อย่าง คือ กายภาวนา และศีลภาวนา ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการสร้างปัญญาที่พัฒนามนุษย์ใน 4 ด้าน ดังนี้

1. กายภาวนา มีกายที่พัฒนาแล้ว (ภาวิตกาย) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ในทางที่เกื้อกูลแลได้ผลดี เริ่มตั้งแต่รู้จักบริโภคปัจจัย 4 รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต

2. ศีลภาวนา มีศีลที่พัฒนาแล้ว (ภาวิตศีล) คือมีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในวินัย และอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข

3. จิตตภาวนา มีจิตที่พัฒนาแล้ว (ภาวิตจิต) คือ จิตใจที่อบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยสุภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร มีมุทิตา ความเคารพอ่อนน้อม ความกตัญญูกตเวที สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง มีความเพียรพยายาม มีอุตสาหะ วิริยะ รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ และสมบูรณ์ด้วยสุภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอím ผ่องใส สงบสุข ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น

4. ปัญญาภาวนา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (ภาวิตปัญญา) คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ได้ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติ และแรงจูงใจเคลือบแฝงเป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต เข้าถึงอิสระภาพ ปลอดภัยปราศจากปัญหา

จากการศึกษากระบวนการสร้างปัญญาตามหลักของไตรสิกขา และมรรคทั้ง 8 โดยได้อาศัยปัจจัยในการเรียนรู้ทั้ง ปรโตโฆสะฝ่ายของศรัทธา และโยนิโสมนสิการอันเป็นฝ่ายของปัญญา มาเป็นสื่อคอยเกื้อหนุนให้มนุษย์ได้รับการศึกษาเรียนรู้ด้านการฝึกฝนอบรมตนเองตามหลักการสร้างปัญญาทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ให้ได้รับการพัฒนาตนเอง อันทำให้ชีวิตของมนุษย์ได้รับการฝึกฝนอบรมตน ให้ประเสริฐยิ่งขึ้นการสร้างปัญญาตามหลักของพระพุทธศาสนาให้ผลถึงซึ่งประโยชน์ 3 ประการเรียกว่า อัตถะ หรือ อรรถ 3 หมายถึง ประโยชน์ ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย หรือความหมาย(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543 : 131) ในพระพุทธศาสนามี 3 ประการ ดังนี้ (ที.ม. (ไทย)/10/ 319/247)

1. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบัน)กระบวนการสร้างปัญญาตามหลักของไตรสิกขา มีอภิสสิกขา อภิจิตตสิกขา อภิปญญาสิกขาพอประมาณ แต่ศีลต้องบริบูรณ์ ส่งผลให้ได้

ประโยชน์ในปัจจุบันชาตินี้เรียกว่า ทิฐฐธัมมิกัตถะหมายถึง ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ขั้นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543 : 131)

2. สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ที่จะได้รับในอนาคต) กระบวนการสร้างปัญญาตามหลักไตรสิกขา มีอริจิตสิกขา มีอริศีลสิกขา อริจิตสิกขาอริปัญญาสิกขาพอประมาณ ส่งผลให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ได้ถึงประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต เป็นคุณธรรมที่นอกจากทำให้ชีวิตปัจจุบันมีสุขแล้วยังเป็นหลักประกันให้ได้รับทั้งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติส่งผลถึงพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี และเป็นฐานให้เนื่องถึงนิพพานสมบัติ อันบุคคลจะพึงได้รับผลจากการสร้างปัญญาในปัจจุบันและในภพหน้า (อง.อภฺรฺก. (ไทย)/23/ 55/ 347-348)

3. ปรมัตถประโยชน์ (ประโยชน์สูงสุดคือนิพพาน) กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา อริปัญญาสิกขา หรือเรียกว่า ปัญญา ส่งผลให้ผู้เรียนรู้ได้รับประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ปรมัตถะ อันเป็นประโยชน์สูงสุด คือพระนิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ม.ป.ป. : 103) เป็นการดับกิเลสได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตายอีกเป็นบรมสุขไม่มีความทุกข์ เจือปน ผู้ที่จะสามารถรู้ถึงประโยชน์สูงสุดนี้จะต้องประกอบด้วย ศีลสมาธิ ปัญญาที่บริบูรณ์

กระบวนการเรียนรู้ให้ได้รับประโยชน์สูงสุดนี้ สิ่งที่ต้องปฏิบัติ คือ ต้องบำเพ็ญศีลสมาธิ ปัญญาให้บริบูรณ์ ผู้ปฏิบัติได้ดังนี้แล้วจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติตามได้รับผลสูงสุด คือ สามารถละสังโยชน์ได้ 10 อย่าง คือ ละสักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัสสพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะอรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาได้ เป็นพระอเสขะ ได้รับผลสูงสุด คือ เป็นพระอรหันต์ ดังนั้นธรรมทั้ง 4 ประการในเบื้องต้น อันเป็นองค์ประกอบของมรรคทั้ง 8 บริบูรณ์ ผู้ที่ประพฤติและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจะได้รับประโยชน์สูงสุด คือ สำเร็จเป็นพระอรหันต์เข้าสู่พระนิพพานเป็นอันดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง จัดเป็นโลกุตระธรรม

3. สรุป

กระบวนการสร้างปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับศรัทธาในฐานะองค์ธรรมที่นำเข้าสู่กระบวนการสร้างปัญญา เพราะเมื่อมีศรัทธาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการนำตนเองเข้าสู่กระบวนการสร้างปัญญา ศรัทธาจะต้องประกอบด้วยปัญญาจนกลายเป็นสัมมาทิฐิที่มีคุณภาพ ซึ่งเกิดได้ด้วยปัจจัย 2 ประการ คือ (1) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) ที่มุ่งหมายไปที่กัลยาณมิตร เป็นแหล่งความรู้ที่ดั่งยามถ่ายถอด สั่งสอน อบรม ชี้แนะแนวทางที่ดั่งยามเพื่อนำไปประกอบการคิดวิเคราะห์ (2) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) เมื่อบุคคลได้รับข้อมูลจากกัลยาณมิตรแล้วก็สามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาประกอบการคิดวิเคราะห์ พิจารณาเมื่อบุคคลมีโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิ จะเกิดขึ้นตามมา และองค์ธรรมต่างๆ ในกระบวนการสร้างปัญญา ก็จะเกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้กระบวนการสร้างปัญญาตามหลักไตรสิกขาเกิดความสมบูรณ์ จน

บรรลุดมมุ่งหมายของกระบวนการสร้างปัญญา คือ ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง (องค์ธรรมที่มีความสัมพันธ์ให้กระบวนการสร้างปัญญาเกิดความสมบูรณ์ขึ้น ได้แก่ ปัญญาอุทธรณ์ 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 วิสุทธิตี 7)

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้สูงสุดที่ปัญญา กล่าวคือ ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามธรรมชาติ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้ที่จะฝึกฝนควบคุมระมัดระวังตนให้รู้เท่าทันเมื่อตาเห็นรูป จมูกได้กลิ่น หูได้ยินเสียง ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัส จิตรับรู้อารมณ์ ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองภายในขอบเขตของสิ่งที่ได้เรียนรู้ต่างๆ สามารถที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงาม แม้ปัญหาในชีวิตและดับทุกข์ได้ นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังให้ความสำคัญสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงสู่การปฏิบัติที่สัมพันธ์ต่อเนื่องบนหลักความจริงหรืออริยสัจ คือ ความจริงเรื่องทุกข์ ความจริงเรื่องเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความจริงเรื่องการดับทุกข์ และความจริงเรื่องทางปฏิบัติให้ถึงทางดับทุกข์ ทุกข์หรือปัญหาของชีวิตเกิดจาก กิเลส ตัณหา การดับกิเลสและตัณหาสามารถดับได้ด้วยการศึกษาและการปฏิบัติและการฝึกสมาธิตามหลักไตรสิกขา

กระบวนการสร้างปัญญาตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ เป็นกระบวนการสร้างปัญญาที่พัฒนาใน 4 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา โดยเริ่มต้นที่การฝึกให้เกิดสมาธิภาวนา คือการเห็นชอบ เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องแล้ว ก็ฝึกปฏิบัติไปในหนทางที่ถูกต้องนั้นด้วยหลักอริยมรรคมีองค์ 8 โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ ปัญญา ให้เจริญงอกงามกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขานอกจากจะพัฒนาบุคคลให้มีการดำเนินชีวิตที่ดีงามแล้ว ยังนำบุคคลไปสู่จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตตามสภาวะ หรือความพร้อมของแต่ละบุคคล ดังนี้ (1) ทัศนคติที่มีกตประโยชน์ (2) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (3) ประมัตถประโยชน์ ผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติตามกระบวนการเรียนรู้ของหลักไตรสิกขา คือ ผู้มีสติ มีศีล สมาธิ ปัญญา รู้เท่าทันความจริงของชีวิต จึงจะพบกับความเป็นอริยบุคคลชั้นอเสขะ บรรลุดมถึงพระอรหันต์สามารถกำจัดสังโยชน์ได้ทั้งหมด 10 ประการ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก

กระบวนการสร้างปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการเรียนรู้ที่บุคคลทั้งหลายต้องมีการพัฒนาฝึกฝนอบรมตนเองทั้ง 3 ด้าน ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ ด้านปัญญา ฝึกให้มีพฤติกรรมที่ร่วมสร้างเสริมสังคมดีงาม ให้มีสภาพเกื้อกูลแก่คุณภาพชีวิต มีการพัฒนาด้านระเบียบวินัย มีกาย วาจา และอาชีพที่สุจริต ทำการฝึกฝนอบรมตนให้มีการพัฒนาด้านจิตใจให้ประณีตโดยการศึกษา เพียร มีสติ และสมาธิที่มั่นคง ส่วนการฝึกฝนด้านการพัฒนาปัญญาโดยอาศัยปัจจัยทางสังคม และปัจจัยอันเป็นภายในของบุคคลมาหล่อเลี้ยงให้มีศรัทธาไปสู่การมีปัญญา อบรมปัญญาตามหลักไตรสิกขา และมรรคทั้ง 8 เพื่อความรู้แจ้งในสรรพสิ่งทั้งปวงจนถึงความหลุดพ้นจิตเป็นอิสระ สามารถป้องกันตนเองจากกิเลส ตัณหาได้

4. เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (ม.ป.ป.). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด.
- _____. (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2544). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.
- _____. (2545). **ชีวิตที่สมบูรณ์ และการศึกษาฉบับง่าย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). (2551). **พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา.
- พระพุทธโฆษาจารย์. (2546). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจ อาสภมหาเถร) และคณะ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัท ประยูรวงศ์ พรินติ้ง จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. 2500**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.